

ЗАСАДИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В ЗАКОРДОННИХ КРАЇНАХ

Стратегії інноваційного розвитку економіки у сукупності являють собою багатовимірну систему, що є засобом вирішення завдань інноваційного розвитку та досягнення головної мети — певного рівня економічного розвитку. Вироблення стратегії економічного розвитку України, взаємозв'язків макроекономічної та структурної політики, що враховують об'єктивні реалії сучасності, а також перспектив природно-господарського та науково-технічного потенціалу країни потребує висвітлення найважливіших аспектів досвіду структурних перетворень в зарубіжних країнах.

Однією з передумов успішного економічного розвитку є науковий прогрес і своєчасне впровадження інновацій. У світовій економічній літературі "інновація" інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальній, що втілюється і нових продуктах та технологіях [4, с. 6]. В принципі, інноваціями ми можемо вважати всі нововведення, спрямовані на досягнення позитивного економічного ефекту, будь-яку раціоналізацію, що має кінцевим ефектом вдосконалення виробництва. Тут доцільно зауважити, що в цьому процесі відіграють роль не лише техніко-технологічні нововведення, а й організаційні — такі, як поділ праці, стандартизація, менеджмент, створення оптимальних умов для того чи іншого виду діяльності. Вся історія людства — це так чи інакше історія винаходів і нововведень — виникнення гончарства і ткацтва, двопільна, а згодом — трипільна системи в сільському господарстві, поділ праці, паровий двигун, двигун внутрішнього спалення, електрична енергія, вдосконалення систем зв'язку, телефонізація, комп'ютери-зація. Всі ці відкриття і винаходи дозволяли добитися нового рівня добробуту, економії ресурсів, швидкості дії або точності. Глибинний же механізм змін, що відбуваються, пов'язаний зі зміною моделі розвитку. Історія людства дозволяє виділити три принципово відмінні технологічні способи виробництва, що відділяються

* Кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та управління економіко-правового факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова.

один від одного радикальними, революційними змінами в розвитку системи виробничих сил: аграрний, індустріальний та інформаційний. В межах кожного способу виробництва виділяються кілька технологічних укладів, кожному з яких відповідає певний етап в розвитку виробничих сил, що відрізняється від інших етапів своєю технологічною основою. Так, в індустріальному способі виробництва використання простіших механічних знарядь праці змінилося використанням парових машин, наступні технологічні уклади були пов'язані спочатку — з використанням електрики, потім — атомної енергетики [3, с. 28].

В реальних економічних системах за наявності елементів різних технологічних укладів, а іноді і різних технологічних способів виробництва, як правило, можна виділити провідний технологічний уклад, функціонування якого забезпечує кінець кінцем відтворення даної системи. Кожний технологічний уклад як міжгалузевий комплекс взаємопов'язаних техніко-технологічних принципів і рішень породжує певну сукупність (пучок, кластер) технологічних нововведень, що охоплюють різні галузі господарства, завдяки чому розвиток і заміщення технологічних укладів відбувається не плавно, а скачкоподібно: новітні технологічні принципи, що революціонізують систему виробничих сил, швидко завойовують усі галузі господарства, витісняючи елементи попередніх технологічних укладів [3, с. 28]. Перша в історії людства технологічна революція — неолітична — спричинила перехід від присвійного господарства до відтворюючого, тобто до виробничої і переробної економіки, а також мала наслідком розширення масштабів виробництва продуктів споживання, їх певні надлишки, що створювало матеріальну базу економічного прогресу. Це поклало початок аграрній цивілізації, яка була напівною до середини XVIII століття. Промисловий переворот другої половини XVIII століття став початком індустріальної цивілізації, яка зумовила якісно новий крок уперед у розвитку процесів суспільного поділу праці й усунування виробництва через процеси його спеціалізації, концентрації, кооперування та інтеграції [1, с. 180]. В умовах існування аграрної цивілізації провідним є первинний сектор економіки (тобто сільське господарство і видобувна промисловість), в умовах індустріальної — вторинний (обробна промисловість). Особливо відчутно роль вторинного сектору зростає з кінця XIX — початку XX століття: так, в США за період 1870–1920 рр. частка сільського господарства у створюваному ВВП скоротилася з 40% до 1,4%. А на середину

XX століття обробна промисловість домінувала в більшості високорозвинутих країн Заходу. [13, с. 94]. Інтенсифікація виробництва, коли приріст промислової продукції досягався за рахунок підвищення продуктивності праці при абсолютному скороченні чисельності працівників, відкрила можливості для швидкого розвитку третинного (сфера послуг) та інформаційного. Сектор “індустрії інформації” за темпами і масштабами зростання почав випереджати традиційні галузі. Наприклад, в США в середині 1980-х років в інформаційному секторі було зайнято 46,6% економічно активного населення, у сфері послуг — 28,8%, а у промисловості (без виробництва комп'ютерного і комунікаційного обладнання) — 22,5%, у сільському господарстві лише 2,1%. В Японії в 1965 — 1986 рр. стався великий вибух комп'ютеризації. На сьогодні в Японії інформатизація досягла найвищого рівня в таких секторах, як технологія (89,4%), хімія (94,5%), електроніка (85,2%), бізнес (73,8%), світова економіка (93,3%), товарні ринки (90,5%) та ін. Інші країни (США, ФРН, Франція, Італія) також йдуть цим шляхом [1, с. 182-183]. Обсяг світового ринку інформаційних послуг становив у середині 1990-х роїв понад 400 млрд. доларів, або 42% зовнішньоторговельного обороту високорозвинутих країн. [13, с. 95]. Накопичений в ході розвитку індустріальної цивілізації основний капітал, а також великий технологічний і науково-технічний капітал спричинили вибух нової технологічної революції кінця XX століття, яка зробила можливою трансформацію індустріальної системи в постіндустріальну.

В основі зміни технологічних способів виробництва, технологічних укладів, та й в принципі будь-яких перетворень лежать інновації, які, щоправда, різняться за своїми масштабами і наслідками. Зміни, нововведення і вдосконалення є невід'ємною складовою нормального функціонування економіки, передусім, ринкової.

Світовий досвід свідчить, що біля витоків технологічного прориву стоїть малий і середній бізнес, досягнення якого потім підхоплює крупний капітал. Малий бізнес виявляє потреби у необхідному суспільству товарі, задовольняє попит на нього. На думку американських вчених, невеликим приватним фірмам потрібно в середньому 2,22 роки, щоб вийти зі своєю новинкою на ринок, тоді як крупним — 3,05 роки. В економічно розвинутих країнах продукція малих підприємств зайняті в інноваційній сфері, створюють нові продукти і просувають їх на ринок. У Великій Британії до інноваційних належить понад 40% малих підприємств [6, с. 209].

Проте базисні інновації потребують значних початкових вкладень коштів, яких зазвичай не мають малі підприємці, і пов'язані з підвищеним ризиком. Щоб обійти ці реальні перешкоди, у Сполучених Штатах у пошуках виходу з глибокої технологічної кризи винайшли такий ефективний засіб, як венчурні фонди. Венчурний (ризиковий) капітал як важливий елемент інноваційно-інвестиційного механізму отримав поширення в США, а потім в Японії та Західній Європі протягом останніх двох десятиріч. Створені американська та європейська асоціації венчурного капіталу [3, с. 78].

Венчурний бізнес сформувався у виді самостійних невеликих фірм, що спеціалізуються на дослідженнях, розробках, виробництві нової продукції. Венчурні фірми можуть бути дочірними при великих компаніях. Часто венчурні фірми не займаються організацією виробництва продукції, а передають свої розробки компаніям, що діють у сфері крупного виробництва. Венчурні фірми працюють на етапах зростання і насичення винахідницької активності [4, с. 28].

Підтримка малого та середнього підприємництва, створення сприятливого середовища (приміщення, устаткування, засоби зв'язку, маркетинг та ін.) для підготовки кадрів конкурентоздатних фірм, надання фондів венчурного капіталу здійснюється в межах *інноваційних центрів або інкубаторів*.

Інкубатори високих технологій вперше з'явилися в Ізраїлі згідно зі спеціальною програмою Бюро головного вченого Міністерства промисловості і торгівлі. Метою інкубаторів було створення сприятливих умов для розвитку нестандартних ідей і технічних рішень, що потребували додаткової перевірки, організації команди фахівців, унікального обладнання, формування бізнес-плану на віддалену перспективу. Ідея, що пройшла інкубатор, повинна була дійти до стадії, коли вона може отримати державну підтримку.

Інноваційні структури створювалися з дотриманням наступних принципів:

– кожний інкубатор повинен був мати статус безприбуткової організації, яку очолюють науково-технічна рада представників місцевих наукових, промислових і бізнесових кіл; окреме приміщення, що дозволило б реалізувати 10 — 20 проектів за середньої чисельності виконавців 5 — 10 осіб; власне (або орендоване) необхідне обладнання та відповідні адміністративні служби;

– проект, що має “визрівати” в інкубаторі, повинен відповідати таким умовам: здійснюватися окремо і бути організованим як акціо-

нерна компанія, 30% початкового акціонерного капіталу (акцій) якої належало б виконавцям проекту; обсяги державної підтримки не перевищують 85 тис. доларів.

На таких засадах було створено 16 інкубаторів за активної участі університетів, підприємств та міністерств Ізраїлю [4, с. 6].

У наш час у світі нараховуються тисячі інкубаторів, які за джерелами фінансування поділяються на університетські, корпоративні та приватні. Головна задача інкубаторів та інноваційних центрів — об'єднати ідеї та винаходи з капіталом і підприємцями, залучати суспільні та приватні фонди, для того, щоб забезпечити “стартовий період” новим впроваджувальним компаніям. Інкубатори та інноваційні центри засновуються, як правило, крупними фірмами. Аналіз іноземної практики свідчить про те, що заново створювані фірми користуються послугами інкубаторів від 2 місяців до 2 років, а потім виділяються у самостійні [11, с. 115-117]. Якщо раніше інкубатори створювалися переважно у високорозвинутих країнах, то тепер за темпами їх розвитку виділяється Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Велику роль у підтримці дрібного бізнесу та впровадженні новітніх технологій відіграють *науково-технологічні парки*. В них здійснюється дрібномасштабне виробництво, що базується на місцевих науково-технічних розробках. Тут концентруються впроваджувальні фірми в галузі високих технологій, створюються нові наукомісткі фірми, які, як правило, покидають парк через 3-5 років. Конкретні форми функціонування парків різноманітні, в них переважають науково-дослідницькі або виробничо-технологічні функції. Більшість перших наукових парків виникла в США, потім вони поширились в Європі, а зараз їх нове покоління успішно розвивається в Японії, Сингапурі, Китаї та інших азіатських країнах [13, с. 16-17].

Типовий приклад дослідницького парку, у якому на землях університету знаходяться не підприємства та лабораторії самих промислових компаній, а дослідницькі інститути некомерційного характеру, тісно пов'язані з промисловістю, — Центр Ілінойського Технологічного Інституту, приватний дослідницький центр США з бюджетом біля 58 млн. дол. на рік.

“Ідеальний” тип дослідницького парку — найстаріший науковий парк Шотландії — Хернот-Уоттський. Це — єдиний науковий парк у Європі, у якому дозволено тільки проведення науково-дослідницьких робіт і заборонено масове виробництво.

Намагаючись підвищити свою комерційну ефективність, наукові

парки все більше диверсифікують свою діяльність. Починаючи з 70-х рр. вони набувають певної спеціалізації. Наприклад, парк-трикутник Північної Кароліни спеціалізувався на розвитку природничих наук, охорони здоров'я і захисту навколишнього середовища; Стенфордський — в галузі електротехніки; Філадельфійський науковий центр — в галузі медицини та гуманітарних наук. Світовий досвід свідчить, що коефіцієнт корисної дії науково-технологічних парків досить великий. Вони випускають з-під свого даху близько 80% міцних малих фірм від загальної кількості, що приймаються до науково-технологічних парків, тоді як поза ними — тільки 20% [11, с. 118-119].

Найперспективнішою формою інтелектуалізації господарства є *технополіси*, в яких не тільки здійснюється наукова й виробнича діяльність, а й проживає населення. Ці центри виробництва високих технологій розташовані в місцевостях з комфортним середовищем для проживання, культурними і рекреаційними можливостями, поблизу базового міста з великим університетом. Як правило, технополіси — це ядро регіонального розвитку.

Ідея створення технополісів — компактних науково-промислових міст, що займаються розробкою інноваційних технологій і розвитком наукомістких виробництв. — зародилась на початку 50-х рр. в США. Інтенсивний розвиток технополісів у 80-і роки в країнах Заходу та Японії зумовлений комплексом причин, а саме:

- вичерпанням ресурсів розвитку промисловості, особливо обробної, яке ще більше поглибилось внаслідок зростання цін на нафту наприкінці 70-х років;

- потребою в розвитку технологій, які будуть визначати економічне обличчя розвинених країн у новому тисячолітті, а також нових наукомістких галузей виробництва, що створюються на базі таких технологій, як електроніка, біотехнологія, освоєння ресурсів Світового океану, випуск нових промислових матеріалів; програмне забезпечення ПЕОМ, спеціальна хімія, оптика, індустрія інформації, індустрія відпочинку, дизайн тощо;

- необхідністю запровадження перспективних форм активної і постійної взаємодії науки і виробництва;

- потребою в реконструкції деяких великих підприємств і створення на основі дрібних і середніх інноваційних компаній більш динамічного і гнучкого сектору економіки;

- можливістю реорганізації існуючої системи освіти, наближення її до потреб розвитку наукомісткого сектору [12, с. 109-110].

Створення технополісів за кордоном можна розглядати як один із значних соціальних експериментів ХХ століття, що охоплює широке коло економічних, техніко-технологічних, науково-дослідних, комунікаційних, соціально-побутових та інших проблем.

Технополіси за своєю сутністю — це міста або відносно самостійні міські утворення, які розвиваються на базі об'єктів науки і високотехнологічного промислового виробництва. Вони істотно різняться за масштабами, структурою та обсягом послуг, які надаються, за рівнем наукомісткості, складом учасників. У складі технополісів можуть бути інкубатори інновацій, які об'єднують під своїм дахом науково-технічні фірми з використанням ризикового капіталу; лабораторно-виробничі комплекси, які орієнтовані на впровадження нової техніки і технологій; сервісні підрозділи, що сприяють виробництву нової продукції та її поширенню; телекомунікаційні центри, які забезпечують можливості ділового спілкування, а поряд з ними — вищі навчальні заклади, установи побутового обслуговування, житлові масиви і місця відпочинку.

Створення технополісу дозволяє кардинально вирішити такі проблеми, як реконструкція матеріально-технічної бази науки та виробництва, забезпечення комфортабельним житлом, оздоровлення середовища, змістовне дозвілля.

З метою ефективного використання потенціалу урбаністичної концентрації науково-технічної діяльності технополіс краще створювати на резервних територіях великих міст чи на базі населених пунктів, розташованих у приміській зоні.

Функцією технополісу є максимальне використання унікального науково-виробничого та трудового потенціалу великого міста, його зручного економіко-географічного положення через формування життєво важливої для інноваційної діяльності інфраструктури.

Така інфраструктура покликана забезпечити комфортність і високу якість середовища, яке задовольняє умови реалізації творчого потенціалу людини. При цьому розвиток технополісу повинен здійснюватися в умовах збереження систематичних стійких зв'язків з материнським містом, яке залишається для нього головним джерелом різноманітної професійної та загальнокультурної інформації.

Названі обставини зумовлюють необхідність розміщення технополісу на відстані 30 — 70 км від материнського міста, що забезпечує годинну транспортну доступність і дозволяє формувати нове мі-

ське утворення, середовище якого поєднувало б у собі переваги висококомунікативності великого міста з комфортністю умов життя, привабливістю природного передмістя.

Зарубіжний досвід показує, що для створення повноцінної і стійкої селищно-виробничої системи, яка б приваблювала мешканців великого міста, технополіс повинен бути відносно великим, мати досить різнобічну економічну базу та можливість надання різноманітних видів послуг, у тому числі й культурних.

Технополіс повинен бути зорієнтований на першокласний сервіс, підвищену якість житла, інтенсивне культурне життя. За наявності достатньо надійних телекомунікаційних зв'язків з університетами і науково-дослідними установами, технічної інфраструктури високого рівня та зручних транспортних зв'язків технополіси, як і технопарки, можуть створюватись і поза межами надто великих міських організацій [12, с. 110-111].

Класичним прикладом є Кремнієва (Сіліконова) долина поблизу Сан-Франциско, яка стала символом науково-технічного прогресу, однією із світових столиць мікроелектроніки. Цей технополіс — світовий лідер виробництва мікропроцесорів. Значна частина комплексів з монтувальних та інших робіт у мікроелектроніці розташована в нових індустріальних країнах з пільговим режимом для іноземних інвестицій та дешевою робочою силою.

Створення технополісу ставить дуже високі вимоги до капітальних витрат в інфраструктуру і якості середовища. Кремнієва долина в США є результатом багатомільярдних обсягів фінансування науково-дослідницьких і проектних програм з боку держави і приватного капіталу [13, с. 17].

Інноваційні центри, науково-технічні парки та технополіси — це три основні територіально-функціональні типи інноваційних утворень, які, як правило, формують ядро науково-технологічної зони. *Науково-технічні зони* — це особливий тип вільних економічних зон, які спрямовані на розвиток наукового і виробничого потенціалу через стимулювання фундаментальних та прикладних досліджень з подальшим впровадженням їх результатів у виробництво. Вони орієнтовані на поєднання наукового та виробничого потенціалу, формування дійового механізму стимулювання НТП на засадах міжнародного співробітництва у сфері впровадження наукових винаходів та розробок. За своєю суттю механізм науково-технологічних зон повинен забезпечувати сприятливі умови для здійснення на-

укових досліджень і розробки необхідної технічної документації, проведення випробувань, організації виробництва.

Науково-технологічні зони орієнтовані на наукомістке виробництво, високі технології, комерціалізацію наукової діяльності. Вона здійснюється організацією відповідних виробництв та міжнародною торгівлею ліцензіями, патентами, ноу-хау. Зони цього виду формуються на базі комфортної соціально-побутової та науково-виробничої інфраструктури, дослідного, дослідно-конструкторського і страхового обслуговування. Як правило, науково-технологічні зони орієнтовані на високопрофесійні наукові кадри держави впровадження та перспективність результатів їхніх досліджень з точки зору можливостей реалізації на внутрішньому і світовому ринках [12, с. 54].

Але буде неправильним розглядати як інноваційні лише науково-технологічні вільні економічні зони. Визначення спеціальних (вільних) економічних зон (далі — СВЕЗ) як компактних територіальних утворень з добре розвинутою відповідною інфраструктурою і особливим режимом функціонування [11, с. 19] дозволяє СВЕЗ в цілому віднести до інноваційних утворень. Власне інноваційною складовою СВЕЗ є “особливий режим функціонування”, під ним звичайно розуміють безмитний або пільговий режим ввезення і вивезення товарів, певну відособленість у торговельному і валютно-фінансовому відношенні від решти території приймаючих країн, тісний зв'язок зі світовим ринком та активне залучення іноземного капіталу [11, с. 19].

Перші СВЕЗ у сучасному вигляді з'явилися у 1930-х рр. в США в період виходу країни з “великої депресії”. Тоді було започатковано створення вільних зовнішньоторговельних, а згодом і бізнесових зон. Але інтерес до створення СВЕЗ особливо підвищився після II світової війни. В ряді країн Східної Європи була застосована так звана “імпортозаміщуюча” стратегія регіонального розвитку. Згідно з нею, імпорт планувався на основі матеріальних балансів, а експорт розглядався як вимушена плата за ввезені необхідні для економіки товари. Така стратегія незабаром була визнана неспроможною. З утвердженням “експортозаміщуючої” стратегії, за якої більшу частину ресурсів, необхідних для соціального розвитку, регіон одержує зовні за рахунок обміну і торгівлі, стало швидкими темпами розвиватися підприємництво, яке і дало поштовх розвитку відкритої економіки. За цих умов з'явилася можливість створення кон-

цепції вільної експортно-промислової (промислово орієнтованої, індустріальної) зони. З утворенням вільної експортно-промислової зони пов'язувалися перспективи організації на власній території нових видів промислового виробництва експортної орієнтації [11, с. 29]. Крім того, активному розвитку СВЕЗ сприяли такі фактори, як розвиток НТР, посилення конкурентної боротьби за ринки збуту і сировини, гігантське зростання зовнішньоторговельного обігу, розпад колоніальної системи, в результаті чого на шлях економічного розвитку вступило близько ста незалежних держав, відбулося рішуче входження до числа розвинених держав так званих “нових індустріальних держав”.

СВЕЗ як форма організації господарської діяльності особливо інтенсивно почали створюватися в країнах Західної Європи та Америки у 50-х роках ХХ століття, і вже в 80-х роках вони набули значного поширення. Першу особливу економічну зону було створено в 1960 р. в Ірландії, в місті Шеннон. Саме досвід її діяльності став вихідним при масовому поширенні таких утворень у всьому світі [9, с. 36]. СВЕЗ пройшли шлях трансформації із складських і транзитних зон в експортно-виробничі, а потім і в комплексні.

За функціональною спрямованістю відрізняють зовнішньоторговельні, торговельно-виробничі, інформаційні, рекреаційно-туристичні, офшорні та науково-технічні зони, які було охарактеризовано вище.

Зовнішньоторговельними є вільні економічні зони, де товари іноземного походження можуть зберігатись, обслуговуватись без сплати мита і митних зборів або з їх відстроченням. Традиційно вони локалізуються на обмеженій території, що має необхідну транспортно-складську інфраструктуру та сучасні системи комунікацій. Як правило, це морські або річкові порти, залізничні вузли, аеропорти, перетини магістральних доріг. Формуються вони переважно як анклав (територія, що обмежена територіями інших держав або водним простором від території своєї держави), що не мають тісних економічних зв'язків з рештою території держави впровадження. У класичній формі це комерційно-транспортні утворення, які обмежуються такими функціями: транспортне обслуговування, складування, зберігання та обробка товарів, спрямована на забезпечення доброякісного зберігання, покращення зовнішнього оформлення тощо [12, с. 52].

Торговельно-виробничі зони створюються з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій у пріоритетні галузі госпо-

дарства. розширення зовнішньоекономічних зв'язків і забезпечення зайнятості населення. Виділяють 2 основні форми торговельно-виробничих зон: експортно- або імпортоорієнтовані. Вони є функціонально ускладненим, більш високого рівня видом зон, що має як провідні характеристики зовнішньоторговельних зон, так і специфічні риси. Торговельно-виробничі зони простої модифікації здійснюють не тільки складування, перевантаження, зберігання, а й обробку вантажів різного рівня складності, комплектування, збирання вузлів і готових виробів. ТВЗ більш складної модифікації передбачають концентрацію в контурі зони експортних або імпортних виробництв. Це забезпечує значне підвищення рівня зайнятості, дає можливість збільшити прибутковість зон за рахунок виробництва значної доданої вартості, використання місцевих чинників виробництва: розвивати нетрадиційні галузі та, у міру можливості, розширити коопераційні зв'язки з місцевими виробниками.

У результаті взаємодії інвесторів, засновників та держави впровадження виникає специфічна структура виробництва в зоні: формуються райони з високим рівнем концентрації переважно виробництв легкої, харчової, електронної, електротехнічної, машинобудівної промисловості з досить значними показниками участі прямих іноземних інвестицій.

Характерна риса зон цього виду — розташування багатосерійного та трудомісткого виробництва, орієнтованого передусім на експорт. У процесі покращення загальноекономічної ситуації в приймаючій країні, зміни структури господарства, ситуації із зайнятістю та “якістю” робочої сили здійснюється модифікація експортноорієнтованих зон в імпортоорієнтовані (спрямовані на внутрішній ринок), технологічні (науково-технічні) або органічне вростання ТВЗ у національну економіку (коли весь національний простір стає “відкритим” зовнішньому світу, інтегрується з ним) [12, с. 53].

Особливим видом зон є *банківсько-страхові зони*. В них запроваджується сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Основними елементами банківсько-страхових зон є такі:

- пільговий податковий режим визначення відсотків прибутку, доданої вартості за послуги, на капітал;
- дерегламентація (відміна або значні обмеження на використання) низки норм щодо порядку здійснення банківсько-страхової дія-

льності — відмова від норм контролю руху капіталу, валютного обміну тощо;

– розширення меж дискретності (надання більшої свободи дії) для страхового покриття особливих (нетрадиційних) типів ризику. Цей режим фактично спрямований на заохочення офшорних угод, тобто угод з наданням нерезидентам кредитних ресурсів інших нерезидентів.

Банківсько-страхові зони можуть утворюватись як у великих світових центрах, так і в регіонах, що вигідно розташовані відносно географічних потоків світових кредитних ресурсів.

Жорстка фіскальна політика держав, що мають значний потенціал кредитних ресурсів, може бути причиною впливу коштів та різкого зменшення кількості різноманітних банківських операцій на власній території на користь країн з більш пільговими умовами фінансової діяльності. В результаті виникає об'єктивна потреба лібералізації низки умов функціонування транснаціонального бізнесу, податкової системи, а також утворення банківських зон з метою зміни орієнтації операцій національних банків з території іноземних держав на внутрішній економічний простір.

Офшорні зони — території, де створюються особливо сприятливі умови для реєстрації офшорних (нерезидентських) компаній. Ці зони є своєрідними “фіскальними оазами”, що обслуговують міжнародні фінансові операції. Зараз налічується близько 3 млн. офшорних компаній.

Офшорні зони забезпечують господарським суб'єктам, що використовують їх, такі переваги: податкові пільги; значні пільги у сфері валютного регулювання або навіть відсутність валютного контролю; можливість проведення операцій з резидентами у будь-якій іноземній валюті; можливість списання витрат на місці; анонімність, конфіденційність фінансових операцій (переважно діє лише вимога інформувати владу про сумнівні операції, що пов'язані з наркобізнесом). При цьому внутрішній ринок позикових капіталів зони ізолюється від рахунків резидентів [12, с. 55].

Зони обробки інформації — відносно новий вид вільних економічних зон, що характеризуються орієнтацією на концентрацію в межах зон високих інформаційних технологій, розвиток інформаційно-комунікаційних систем, обслуговування, розробку і продаж програмного забезпечення та спеціалізуються на наданні телемаркетингових послуг, здаванні в оренду (користування) соціальної та бізне-

сової інфраструктури. Для цього створюється сучасний телепорт, що має конкурентоспроможні в регіоні та світі міжнародні канали звукового та електронного зв'язку [12, с. 56].

В цілому ж, переваги СВЕЗ перед іншими формами господарської організації полягають у тому, що визначені межі зон дають можливість у відносно стислі строки нівелювати різницю між національними та типовими для міжнародної практики умовами підприємницької діяльності та значно підвищити ефективність капіталовкладень [12, с. 62]. Крім того, створення СВЕЗ є важливим засобом впливу на ендегенний розвиток регіонів, одним з компонентів регіональних стратегій.

Регіони світу далеко не однорідні за рівнем свого економічного розвитку. Ларіна та Кисельникова вказують на цілу низку факторів, що призводять до виникнення регіональних розбіжностей:

– різкі розбіжності природно-кліматичних умов життя та підприємництва в різних регіонах;

– масштаби, якість та напрямки використання природних ресурсів, які визначають “продуктивність” регіонів. Цей фактор впливає не тільки на сільське господарство, рибальство, видобуток копалин і лісове господарство, але і на умови розміщення промисловості і життя людей;

– периферійне або глибинне положення регіону, внаслідок чого підвищуються транспортні витрати, зростають ціни та звужується ринок збуту. Погані транспортні та комунікаційні зв'язки периферійного регіону уповільнюють його економічний розвиток;

– застаріла структура виробництва, запізнення із введенням інновацій;

– агломераційні переваги (концентрація в регіоні міжгалузевих зв'язків) та агломераційні недоліки (перенаселення);

– тенденції в економічному розвитку країни (в періоди економічного росту в так званих відсталих регіонах виникають нові фірми, що обумовлює господарську активність, а на стадії стагнації активність падає);

– стадія технологічного розвитку, що впливає на ті чи інші види виробництва товарів (сировинні ресурси, проміжучочні продукти, товари кінцевого споживання, послуги тощо);

– політичні умови, форми загальної та регіональної політики; інституціональні фактори: ступінь регіональної автономії, історія розвитку та ін.

– фізичні фактори розміщення: наявність або відсутність гавай, аеропортів, транспортних систем, промислових площадок, забезпеченість телекомунікаційними системами тощо, тобто виробнича інфраструктура;

– великий зовнішній контроль над фірмами або мала питома вага фірм, заснованих місцевими підприємцями;

– соціально-культурні фактори: ступінь урбанізації, освіченість населення, наявність наукових центрів тощо [8, С. 8]. Всі ці фактори зумовлюють не лише економічний рівень розвитку, а й так би мовити “чутливість” до інновацій, до їх використання та відтворення в регіоні.

У сучасних умовах відбувається своєрідний процес взаємопроникнення, коли впровадження інновацій відіграє все більшу роль у створенні регіональних умов господарювання, а у механізмі інноваційного процесу зростає значення регіональної складової. Певна фінансова самостійність регіонів, розпорядження місцевими ресурсами, відповідальність місцевих органів влади за соціальний розвиток створюють необхідну економічну основу і мотиви ефективного впливу на регулювання і підтримку інноваційної активності.

Підтримка наукових досліджень і розробок є органічною складовою частиною державної інноваційної політики. З одного боку, держава покликана забезпечити свободу наукового пошуку, результати якого формують ґрунт для генерування нововведень. З іншого боку, державні структури орієнтують сферу науково-технічних розробок на виробництво продукції та послуг, придатних до прикладного використання, комерціалізації. При цьому держава сприяє раціональному розміщенню науково-технічного та інноваційного потенціалу. Як правило, центральні державні структури прагнуть вирівнювання умов розповсюдження інновацій по території країни, а місцева влада покликана сприяти найбільш повній реалізації інноваційних ресурсів регіонів шляхом різного роду регіональних преференцій (податкових пільг тощо), морального заохочення інноваторів, забезпечення їх соціального захисту тощо. В той же час держава в рамках обраної загальноекономічної та інноваційної стратегії стимулює міжнародний трансфер нововведень.

В силу обмеженості ресурсів, які суспільство і держава можуть виділити на розвиток науки, техніки та інновацій, виникає проблема визначення державних пріоритетів в даній галузі. Пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки — тематичні області науки і тех-

ніки, які мають першочергове значення для досягнення поточних і перспективних цілей соціально-економічного і науково-технічного розвитку. Вони формуються під впливом перш за все національних соціально-економічних пріоритетів, політичних, екологічних та інших факторів [10, с. 384].

Регіональна політика держави — це багато в чому політика недопущення та подолання територіальних диспропорцій. В ній необхідний баланс централізації і децентралізації, державності і автономності, природних відмінностей і необхідного нівелювання [7, с. 18]. Регіональне регулювання інвестиційних процесів виявляється в таких функціях: участь у розробці та реалізації державних програм розвитку підприємництва; фінансова, матеріально-технічна, організаційно-методична підтримка господарських суб'єктів; залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і кредитів. Суттєвим є також сприяння інноваційній діяльності підприємницьких структур, стимулювання розробки і виробництва нових видів продукції, освоєння прогресивних технологій, патентів, ноу-хау, участь у створенні ринкової інфраструктури, що забезпечує господарським суб'єктам сприятливі умови [12, с. 39].

У країнах з розвинутою економікою дослідники виділяють дві основні мети державного втручання в справи регіонів:

– “справедливість”, тобто таке розміщення (просторова організація) економічної діяльності, при якому жителі усіх регіонів мають більш-менш рівні можливості досягти бажаного добробуту;

– “ефективність”, яка потребує раціонального використання виробничого потенціалу кожного регіону в цілях загальнонаціонального добробуту [8, с. 9].

В залежності від рівня економічного розвитку регіона завданням регіональної інноваційної політики може бути:

1 — сприяння запровадженню інновацій з метою всебічного використання потенціалу регіону і таким чином досягнення вищого рівня економічного розвитку, перевищення існуючих стандартів;

2 — досягнення рівня існуючих стандартів шляхом подолання диспропорцій розвитку за рахунок залучення інновацій.

Таким чином в залежності від очікуваного економічного ефекту можна розрізняти 1) інновації проривні, або модернізуючі — тобто ті, які за рахунок впровадження нових технологій, наукових відкриттів, ноу-хау, принципово нових організаційних утворень, виводять певні галузі регіонів на якісно новий рівень розвитку; 2) іннова-

ції стабілізуючі — за рахунок яких досягається певне “вирівнювання” галузей економіки регіону, що знаходяться на різних ступенях розвитку, для забезпечення його нормального функціонування і життєдіяльності; 3) інновації наздоганяючі — спрямовані на ліквідацію відставання від світових та галузевих стандартів. При цьому за своєю організаційно-економічною формою, технологічним рішенням та іншими особливостями, що власне і складають їх інноваційну сутність, нововведення можуть бути цілком тотожні, але покликані вирішити різні завдання. Так, заснування вільних економічних зон, інноваційних інкубаторів, технопарків в певних випадках може розглядатися як інновація прориву, але в більшості випадків буде наслідком інноваційної дифузії [4, с. 10-11] і може бути розцінено як стабілізуюча або навіть наздоганяюча інновація. Прикладом такого явища можуть слугувати заснування вільних економічних зон в проблемних регіонах або в країнах, що розвиваються, з метою залучення іноземних інвестицій, поживлення їх економіки, виходу на світові ринки; створення інноваційних інкубаторів та технопарків в депресивних старих промислових регіонах, де економіка базується на видобувних галузях і металургії (Лімбург в Голландії, Рур, Саар — в Німеччині, Йоркшир і Мідленд — у Великій Британії, Лотарінгія у Франції і т. д.).

Стратегії інноваційного розвитку реального сектору економіки у сукупності являють собою багатовимірну систему, що є засобом вирішення завдань інноваційного розвитку та досягнення головної мети — певного рівня економічного розвитку. В. Гусєв виділяє п'ять основних стратегій регіонального інноваційного розвитку, перші дві з яких можна розцінити як переважне використання модернізуючих інновацій, третю — як стабілізуючі інновації, четверту і п'яту — як наздоганяючі:

Стратегія “проривів” передбачає створення принципово нової продукції, технології, виробництва (базисних або радикальних інновацій), що спричиняють докорінні зміни у реальному секторі економіки, сфері споживання та соціально-гуманітарній сфері, а виробництва стають елементами та “крапками зростання” нового вищого рівня технологічного укладу. При цьому формуються нові сегменти ринку та сфери споживання, на яких домінуючі позиції займають регіональні виробники, забезпечуються конкурентні переваги регіональних виробництв у наукомістких галузях. Стратегія розрахована на середньострокову та довгострокову перспективу [2, с. 16-27].

Стратегія “лідерних технологій” полягає в організації розробок і використанні власних науково-технічних досягнень світового або вищого рівня для створення на базі цих досягнень нових видів продукції, формування попиту на неї та виходу на внутрішній та зовнішній ринок. Ця стратегія прийнята для аерокосмічної, суднобудівної промисловості, енергетичного машинобудування та інших високотехнологічних галузей промисловості, а також окремих наукомістких підприємств, які є “інноваційними лідерами” за певними пріоритетними напрямками науково-технічного прогресу. Результати розвитку цих технологій мають стати каталізаторами загального науково-технологічного процесу в регіоні [2, с. 23-24].

Стратегія “нарощування” базується на раціональному поєднанні та розширеному використанні регіонального науково-технологічного потенціалу, забезпечення введення в економічний обіг максимально можливої частки напрацьованого потенціалу інтелектуальної власності, трансферу технологій “подвійного призначення”. При використанні цієї стратегії досягається інноваційне оновлення виробництва, запровадження новітніх технологій “подвійного призначення”. При використанні цієї стратегії досягається інноваційне оновлення виробництва, запровадження новітніх технологій, нарощування випуску нової конкурентоспроможної продукції, зменшення енерго- і ресурсовитратності. Стратегія може бути ефективною при інноваційних перетвореннях у традиційних індустріальних, сировинних галузях, зокрема, сприяти розвитку обробних галузей [2, с. 16-27].

Стратегія “запозичення” (“копіювання”) передбачає використання регіонального технологічного виробничого потенціалу із проведенням необхідних заходів з його модернізації та інноваційного оновлення для освоєння випуску імпортозамінної продукції, зокрема продукції “критичного імпорту”. Стратегія спрямована на широкомасштабне тиражування базових технологій, що забезпечують значне поліпшення продукції та екологічну безпеку, скорочення енерго-, ресурсовитрат за рахунок як масового використання у виробництві регіональних науково-технічних досягнень, так і закупівлі необхідних закордонних ліцензій. Реалізація цієї стратегії має здійснюватися за умов впровадження сучасних систем контролю якості та сертифікації продукції. Стратегія використовується у коротко- та середньостроковій перспективі для розширення ринкових сегментів для вітчизняної продукції. Зокрема стратегія запозичення успішно

реалізується у галузі промисловості будівельних матеріалів, а також може бути рекомендована для інноваційної реструктуризації підприємств приладобудівної, радіоелектронної галузей ВПК для налагодження випуску виробів складної побутової техніки, у тому числі під торговою маркою провідних світових виробників цієї техніки [2, с. 16-27].

Стратегія "перенесення" полягає у трансфері новітніх високо-ефективних закордонних технологій до вітчизняних виробництв шляхом закупівлі ліцензій, технологічного обладнання для освоєння випуску інноваційної продукції, що має попит на внутрішньому та зовнішніх ринках. Стратегія також ефективно застосовується для технологічно відсталих секторів виробництва, технологічний розвиток яких економічно недоцільний за рахунок створення власних науково-технологічних розробок, тому раціональнішою стає орієнтація на трансфер іноземних технологій.

Селективний вибір регіональних стратегій інноваційного розвитку має ґрунтуватися на аналізі потенціалу науково-технологічної бази конкретного виробництва, галузі, їх належності до певного технологічного укладу та співвідноситися із завданням, пріоритетом інноваційного розвитку, а також має ґрунтуватися на можливостях забезпечення фінансовими ресурсами. Загальним для використання кожної з цих стратегій стає досягнення нового рівня виробництва з істотно поліпшеною структурою та якістю, що має забезпечити його конкурентоздатність.

Слід зазначити, що стратегії переносу та запозичення свого часу широко застосовувалися окремими країнами Південно-Східної Азії, що забезпечило інноваційний розвиток їх національних економік та входження до переліку нових індустріальних країн світу.

Складність мети, багатовимірність цілей та багатоплановість стратегій проведення регіональної інноваційної політики вимагають відповідного інституціонального та ресурсного забезпечення, а також використання відповідних різноманітних механізмів управління та регуляції інноваційних процесів, що поряд із мотивацією їх поширення відіграють роль визначальних та взаємопов'язаних факторів забезпечення результативності та ефективності реалізації регіональної політики інноваційного розвитку.

Для досягнення результативності регіональна інноваційна політика повинна бути врахована та стати стрижневою органічною складовою державної зовнішньої та внутрішньої соціально-еконо-

мічної політики, зокрема науково-технічної, інвестиційної, структурної, промислової, конкурентної політики тощо й стати базовою основою для формування програм соціально-економічного розвитку, програм діяльності уряду та програм реконструкції галузей промисловості.

Таким чином, складність мети, багатовимірність цілей та багатоплановість стратегій проведення інноваційної політики вимагає відповідного інституціонального та ресурсного забезпечення, а також використання відповідних різноманітних механізмів управління та регуляції інноваційних процесів, що поряд із мотивацією їх поширення відіграють роль визначальних та взаємопов'язаних факторів забезпечення результативності та ефективності реалізації інноваційного розвитку.

Література

1. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Монографія. — К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 1998. — 416 с.
2. Гусев В. Мета, принципи та стратегії державної інноваційної політики // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць. Вип. 12. — Одеса: ОРІДУ УАДУ, 2002. — 342 с.
3. Инновации и экономический рост. — М.: Наука, 2002. — 377 с.
4. Инновационный менеджмент: Учебник / Под ред. С. Д. Ильенковой, — М.: Юнити, 1997 г. — 312 с.
5. Иноземцев В. Модели постиндустриализма: сходство и различия // Общество и экономика. — 2003. — № 4-5.
6. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность. — М.: Экзамен, 2001. — 576 с.
7. Комаров М. П. Инфраструктура регионов мира: Учебник. — СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. — 347 с.
8. Ларина Н. И., Кисельникова А. А. Региональная политика в странах рыночной экономики. — М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1998. — 172 с.
9. Макогон Ю., Ляшенко В., Кравченко В. Региональные экономические связи и свободные экономические зоны (учебное пособие). — Донецк: ДонНУ, 2001. — 180 с.
10. Региональная экономика: Учебник / под ред. В. И. Видяпина, М. В. Степанова. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 686 с. — С. 384.
11. Сіваченко І. Ю., Кухарська Н. О., Левицький М. А. Вільні економічні зони: Навчальний посібник. — К.: Дакор; Алерта, 2001. — 480 с.
12. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посіб. — К.: Вища школа, 2002. — 254 с.
13. Суховірський Б. І. Регіональна стратегія економічного розвитку України (теоретичні та прикладні основи геоелектроніки): Монографія. — К.: КНЕУ, 2000. — 154 с.